

11.82
1241

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XI, св. 3—4.

БЕОГРАД, 1961.

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>М. Стевановић</i> : Нови правопис и штампа	63— 68
2. <i>Ирена Грицакић</i> : Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима	69— 80
3. <i>Б. Милановић</i> : О посесивним придевима на <i>-овље/-еље</i>	81— 89
4. <i>Проф. др Александар В. Косић</i> : Наша медицинска терминологија и нови правопис	90— 95
5. <i>М. Сп.</i> : Поводом чланка проф. др А. Костића	96—101
6. <i>Милоје Р. Николић</i> : Прилози упознавању живота и рада Александра Белића	102—109
7. Из лексикологије	
I. <i>Берислав М. Николић</i> : <i>Губији (~ се)</i>	109—115
II. <i>Драгољуб Д. Јермић</i> : О виду једног придева	116—119
8. Хроника	
<i>Бранко Јелић</i> : Девети лекторат српскохрватског језика у Француској	120
9. In memoriam	
1. <i>Милош С. Московљевић</i> : Олаф Брок	121—124
2. <i>Б. М. Н.</i> : Глиша Влезовић	125—126
10. Језичке поуке	127—132

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА
БЕОГРАД

Слог: „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

О ПОСЕСИВНИМ ПРИДЕВИМА НА -ОВЉЕВ/-ЕВЉЕВ

За тај придевски наставак Т. М а р е т и ћ у својој великој Граматици има само један пример — придев *брајшовљев*, нађен код М. Шапчанина. Зато се може рећи да таквих придева није било у језику којим су Вук и Даничић писали своја дела, као што их нема ни у Вуковом Рјечнику. А други познати граматичари: Новаковић, Лескин (A. Leskien), Белић, Стевановић, С. Живковић, који су такође обрађивали и одељак о грађењу речи, уопште их не помињу.

Међутим, ја могу навести неколико придева с наставком *-овљев*. То су: *брајшовљев*, *синовљев*, *мужевљев*, *зейшовљев*; затим: *кумовљев*, *друговљев*, *йужевљев*; а можда би се нашао још који. Сваки, дакле, од њих има као основну реч — једносложну именицу мушког рода (*брајш*, *син*, *муж*, *зейш*, *кум*, *друг*, *йуж*), која, са изузетком последње, означава лице.

Код поменутих граматичара налазе се посесивни придеви од тих именица, али у облику на *-ов*: *брајшов*, *зейшов*, *синов*, као и са сложеним наставком *-овљи*: *синовљи*, *мужевљи* (Лескин, Белић).

Од познатијих речника савременог књижевног језика само у речнику Ристића и Кангрге поред *брајшов* и *зейшов* има и *брајшовљев* и *зейшовљев* (од именице *син* придев је *синовљи*, а од *муж*—*мужев* и *мужевљи*), а у Бенешихевом Хрватско-пољском рјечнику — *мужевљев* и *мужевљи*. Што се тиче прошлости, податке даје историјски речник Југославенске академије. У њему налазимо присвојне придеве од именица *брајш*, *син* и *муж* у свим облицима — на *-ов*, *-овљи* и *-овљев* (недостаје придев од именице *зейш* јер речник још није одштампан до краја). Истина, за придевски облик *брајшовљев* није нађен ниједан пример у употребљеним писаним споменицима; за њега се каже само толико — да се говори

у Бачкој. Али за придев *мужевљев* постоје књижевне потврде из прве половине XVIII в. (А. Качић: злоћа *мужевљева* и Ј. Бановац: тило *мужевљево*). Више примера има за *синовљев*, и најстарији је из прве половине XVII в. (И. Мрнавић: упућење *синовљево*). А то значи да се ови придеви нису јавили тако давно.

Све ово што је забележено у речницима и у граматикама, ствара утисак као да је употреба придева на *-овљев* ретка и спорадична, сведена каткад на усамљене примере. Ако је раније и било тако код писаца у западном делу језичке територије, тако сигурно није код многих писаца наше нове књижевности. У речничким грађама Института за српскохрватски језик и Матице српске има доста материјала који то потврђује. Отуда су готово сви примери које ћу сад навести.

брајтовљев:

— Причао је берберину ... шта га све кошта до сада то *брајтовљево* дете (С т. С р е м а ц); — ... не бунећи се никад против оштрих *брајтовљевих* ријечи (В е л к о М и л и ћ е в и ћ); — И побожни краљ је једне ноћи лепо | монахињу, сестру *брајтовљеве* жене ... (М. Б о ј и ћ, Песме и драме, СКЗ, 110); — Газдарице развлаче и краду *брајтовљево* имање (Ј. С к е р л и ћ); — Чврсто је држао *брајтовљево* руку ... (И с и д о р а С е к у л и ћ); — јемци *брајтовљевих* меница (В. П е т р о в и ћ); — Сад их је замишљао у *брајтовљевом* дому (М. Ц р њ а н с к и); — Навалише људи из *брајтовљева* војводства (С т. Ж и в а д и н о в и ћ); — И кад се из села ... јавио *брајтовљев* одзив ... (Д. Р а д и ћ); — на жалост *брајтовљево* (В и к т о р Н о в а к); — Чело твојих ногу текла је крв *брајтовљева* (С т. В и н а в е р); — И овог Стојана кога је волео мимо сву *брајтовљево* децу ... (И. А н д р и ћ).

мужевљев:

— Одиста заслужила *мужевљев* укор (Б. Ј а к ш и ћ); — У кући родитељској нису је томе учили, тако исто ни у *мужевљевој* (Ј. В е с е л и н о в и ћ); — Лице *мужевљево* постајало је све сетније и озбиљније (Л. Толстој, Рат и мир IV, 1946, 31, прев. М. Г л и щ и ћ); — Удовица му се преудала за неког судију католика, која узе *мужевљево* вјеру

(С. М а т а в у љ); — Вода дошла, а ти? — трже је *му-
жсвљев* глас (Б. Станковић, Српска проза I, Бео-
град 1955, 218); — *Мужсвљева* фамилија јој даје издржавање
(С т. С р е м а ц); — Газдарица има љубавника који јој
долази у одсуству *мужсвљевом* (Б. Поповић); — ретко
[је] носила *мужсвљevo* име (И. Секулић, Српска проза
II, Београд 1955, 250); — Жена рашири нову *мужсвљеву*
кошуљу (Т и х. Ђ о р ђ е в и ћ); — Пошла сам да по-
тражим гроб *мужсвљев* (Б. Нушић); — ... слатка за-
љубљеном оку *мужсвљевом* (М. Грол); — Клечала је
код *мужсвљевих* ногу (М. С. Московљевић); —
огрнута *мужсвљевим* капутот (С т. Ж и в а д и н о в и ћ);
— Она свиче на *мужсвљеву* нарав (В е л. Ж и в о ј и н о-
в и ћ); — Марија Мартинано је спокојно отворила, знајући
да је то тај *мужсвљев* пријатељ (Илустрована П о л и т и к а,
бр. 121, 28. II 1961, стр. 30).

синовљев:

— ... сваки уздисай *синовљѣвѣ* (П л а т о н А т а н а ц-
к о в и ч ѣ); — ... краљ Урош I, потучен ... од војске *синов-
љеве*, отиде у хумску земљу (И л. Р у в а р а ц, Гласник
Зем. музеја год. 1890, књ. I, Сарајево 1890, 17); — Трговац
се досетио *синовљевој* намисли (И. Ђипико); — уздржани
бес због малодушности *синовљеве* (М. Глишић, Л. Тол-
стој, Рат и мир II, 1946, 333); — Али није ничим показала да
јој је *синовљев* избор немио (В. Ц а р Е м и н); — Гледао
је потпуковник право у *синовљеве* очи (И. Секулић);
— Морао ... да се измучи са *синовљевим* задатком (В. П е-
т р о в и ћ); — Уплашио се грешник због *синовљеве* болести
(Д. Р а д и ћ); — Припремила је све ... по *синовљевој* жељи
(К. Д и м и т р и ј е в и ћ, Политика од 9. I 1961); — По
синовљевој смрти деда-Лека се не отуђи од партизана (М.
П е р о в и ћ); — Када му се поглед сусретне са *синовљевим*
(М. Г о ј к о в и ћ, Политика од 19. II 1961, 13).

зейовљев:

— До *зейовљеве* љубави мало се држи (М. Ка п е-
т а н о в и ћ - Љ у б у ш а к); — Настојавају код *зейовље-
вијех* рођака, да се опет саставе (А. Ј о в и ћ е в и ћ); —

Рефрен ... у његовом мозгу загушивао је *зейшовљево* клепа-тање (Ж и в. С и м и ћ).

За остале придеве, *друговљев*, *кумовљев* и *јужсевљев*, има врло мало потврда. Од именице *друг* у речницима нема уопште присвојног придева; придев *друговљев* чуо сам само у разговорном језику („Кад изгуби своју оловку, он узме *друговљево*“). Придев *кумовљев* потврђен је у институтској грађи свега једним примером: Овога упропасти владолубије и неверство зетово, онога владолубије и неверство *кумовљиво* (Србскиј Улакъ, Београд 1843, 59), и он је, као што се види, из времена када се још писало „славеносербским“ језиком. А од именице *јуж* налазе се, у истој грађи, два таква примера: Историја се гмиже *јужсевљевим* ходом („П о з о р и ш т е“ у Н. Саду 1872—1875, 187) и: Ту се види сва штетност наше *јужсевљеве* господарске политике (С т ј е п а н Р а д и ћ, Модерна колонизација и Славени, Загреб 1904, 254).

Осим ових придева, мени више није познат ниједан. А не тврдим да се можда не би нашао још који. Али у сваком случају они су малобројни. Уосталом, нема много ни других посесивних придева с другим наставцима, на *-ов/-ев*, *-љев* и *-овљи*, који су постали од заједничких именица мушког рада које значе какво лице.

Да учиним овде једну напомену. Интересантно је да код неких писаца посесивни придеви из прве групе (*брајшовљев*, *мужсевљев*, *синовљев* и *зейшовљев*) не гласе сви као у исписаним примерима, тј. нису сви на *-овљев*, већ код истог писца други придеви имају други наставак, *-ов* или *-овљи*. Тако смо видели да се код Исидоре Секулић налазе придевски облици *брајшовљев*, *мужсевљев* и *синовљев*, а од именице *зей* придев је *зейшов*, а не *зейшовљев* („Боктер је чувао *зейшов* виноград“). М. С. Московљевић има *мужсевљев*, али од именице *син* код њега је придев *синовљи* („Љуби поцрнелу од сунца *синовљу* руку“). Маретић је код Шапчанина нашао пример за *брајшовљев*, а у грађи има *зейшовљи* у посесивном значењу („Кад сам био пред *зейшовљом* кућом...“). М. Глишић у преводу Толстјевог романа Рат и мир (1946) више пута употребљава *мужсевљев*, али скоро исто толико налази се код њега придев *брајшов* („Наташа је причала Пјеру о живљењу *брајшовом*“, књ. III, 424; — „Али је тим више волела друштво ... *брајшово*, материно и Соњино“, књ. IV, 392). — Још је интересантније што има писаца који од исте

именице напореда употребљавају придев у облику на *-овљев* и на *-ов* или *-овљи*. Код В. Милићевића је за примером *брајтовљев* (Беспуће, Сарајево 1912, 53) одмах на идућој страни (54) придев од именице *брајт* употребљен с обликом на *-ов*, *брајтов* („На [писму] ... је видио *брајтов* рукопис“). Глишић има на истом месту и: Отац заборавио *синовље* писмо на столу (књ. III, 159). А И. Ђипико: Пало би иње у руке његове и *синовље* (Пауци, Београд 1909, 23). Овај се придев у овом облику јавља и код И. Секулић: Отац се као измирио био са одлуком *синовљом* (Записи о моме народу, Београд 1948, 185).

Све то показује да ови придеви, на *-овљев*, којима се исказује придевско значење за именице *брајт*, *муж*, *син* и *зет* (придеви друге групе, *друговљев*, *кумовљев* и *јужевљев*, не долазе овде у обзир) не стоје чврсто у језичком осећању писаца код којих се могу наћи. Па ипак на њих треба гледати друкчије. То, што се не налазе код Вука не би требало да буде знак да их уопште нема и у нашем књижевном језику, или, ако се већ зна да их има, да се сматра да су толико ретки да их лексикографи и граматичари као безначајне могу занемаривати. Напротив, из прегледа примера види се да те придеве употребљавају многи књижевници, међу којима има и врло истакнутих. Пада одмах у очи да су они већином из Војводине и Србије. Њихов се језик одликује колико граматичком правилношћу, толико исто и изворном чистотом. И нема никакве сумње да су они придеве на *-овљев* узимали сваки из свог домаћег говора, где су ти придеви сасвим обични. Знам да су у употреби у многим крајевима Србије, као и у Војводини. Они су затим тако исто постали обични и у писаном језику и на тај су начин потпуно стекли право књижевних придевских облика. Зато се и не третирају као облици који представљају морфолошку особину појединих локалних говора. Као такви, они се готово и не наводе у дијалектолошким радовима. Једва да се то може регистровати. Тако је Б. Милетић дао примере за црмнички говор: „*брајтовљева* дјеца“ и „*синовљева* чељад“¹. И у збирци речи А. Јовићевића има доказа да је *брајтовљев* из Црне Горе, а П. Трбојевић је тај исти придев забележио у Лици.

¹ Б. Милетић, Црмнички говор, СДЗБ IX, 418.

Питање је и како су настали ови придеви. Пре свега, наставак *-овљев*, који је њихово обележје, сам по себи је сложен наставак. Између *-ов* и *-ев*, што је, у ствари, исти наставак само још једном поновљен, сугласник *љ* представља резултат гласовне промене старог наставка *ј*, који је до данас сачуван углавном у именима празника (нпр. у *Ивањдан Ивањ* је од *Иван + ј*), у додиру с претходним *в*. Познато је да је тако постало *-љев* у придеву *Јаковљев* и сл. (*Јаков + ј > Јаковљ + ев*)². На сличан начин добивено је *-овљи/-евљи* код придева *синовљи*, *муљевљи*³. Професор М. С т е в а н о в и ћ написао је велику расправу о посесивним формама у нашем језику⁴, у којој је изнео и своје мишљење о стварној, језичкој потреби за придевима на *-овљев/-евљев*. Он те придеве доводи у везу са придевима на *-овљи/-евљи* (*синовљи*, *муљевљи*), који означавају врсту; према њима су створени, од истих именица, придеви на *-овљев/-евљев* — за функцију припадности, и постали су од саме њихове граматичке основе (на *љ*) наставаком *-ев*. Ја бих указао на још једну могућност њиховог постанка. За наставак *-ов/-ев*, којим се граде посесивни придеви, Белић претпоставља да припада старој именичкој основи у дативу; према томе, придев *синов* по свом далеком пореклу био би попридевљени падеж за припадање. Али то више није од значаја пошто је именица *син* у једнини примила падежне завршетке именица које су некад имале основу на *-о-* (*браћа — сина*, *браћу — сину*). Међутим, једно-сложне именице, у огромној већини, имају данас у множини уметак *-ов/-ев-*; такве су (осим именице *браћ*) и именице од којих имамо придеве на *-овљев/-евљев*: *синови*, *зетовци*, *другови*, *кумови*, *муљевци*, *јуљевци*. При употреби, рецимо, придева *синов* увек се у свести изазива и представа множинског облика именице од које је изведен. И њеном присутношћу донекле је умањена и ослабљена изражајна моћ наставка *-ов/-ев*, којим је придевско значење формално обележено. Свакако да у том смислу треба примити оно што А. Белић вели за наставак *-овљи* у универзитетским предавањима од 1931. год. (Образовање речи, стр. 60) — да је

² М. Сивановић, Граматика српскохрватског језика, Београд 1957, 248.

³ А. Белић, Савремени српскохрватски књижевни језик II део: Наука о грађењу речи (универзитетска предавања), Београд 1949, 189: *синовљи*, тј. *синовљји*.

⁴ Др Михаило Сивановић, Посесивне форме у српскохрватском језику, Годишњак Скопског Филозофског факултета IV, I, 1939—1940, 31.

могао постати и „од готовог облика на *-ов* да би се још јасније обележило посесивно значење“. А Лескин у својој граматици српскохрватског језика на немачком не искључује чак могућност да придевски облици *мужевљи*, *синовљи* потичу од плурала основних именица, *мужјеви*, *синови*; дакле, *мужјев-ји*, *синов-ји*⁵. Кад су придеви на *-ов* ради веће изразитости свога значења почели добијати и наставак *-ји*, могли су исто тако да добију и *-љев*⁶ према придевима с тим наставком који су постали од именица на *-ов*; на пример: *Јаковљев*, *Бировљев*, *шаровљев*, *бјеловљев* и др. Ја мислим да је притом још више утицала једна друга категорија речи — многобројна презимена на *-ов* која су пореклом поименичени присвојни придеви таквог облика. Као што је познато, те су речи најраспрострањеније у Војводини; на пример: *Бошков*, *Вуков*, *Рајков*, *Тушоров*, *Пејров*, *Појов*, *Кнежев* и многе друге. Многе се од њих и акцентом, не само именичким значењем, разликују од придева истога облика, као на пример: *Милованов*, *Обренов*, *Милбишев*, *Васиљев*, *Веселинов*. Од њих се присвојни придев добија наставком *-љев* (као *Јаков-љев*). Истина, тамо где су таква презимена врло обична и врло честа, од неких се, према обавештењу, доста ретко може чути придев, али се, на пример, чује: *Бошковљев*, *Миловановљев*, *Рајковљев*, *Веселиновљев*, *Обреновљев*, *Гојковљев* и др. Једно је ипак несумњиво: те се придевске речи, које су лингвистички оправдане, не противе језичком осећању. Зато и сматрам да су придеви о којима је реч, будући с недовољно изразитим наставком *-ов*, могли, према њима, добити и наставак *-љев*. И мислим да није случајно што су ти придеви, на *-овљев*, чешћи код писаца који су Војвођани него код свих других.

О значењу ових придева нема да се каже ништа више од онога што је професор Стевановић у својој студији рекао о присвојним придевима с другим наставцима (*-ов*, *-ин*, *-ски* и др.). Он је свестрањом анализом великог броја примера из дела неколиких класичних српских писаца показао нијансе и многе преливе у значењу тих придева, који у нашем језику имају доста широк „опсег примене“. Општи би закључак био у томе да придев значи

⁵ A. Leskien, Grammatik der serbo-kroatischen Sprache, Heidelberg 1914, 310.

⁶ У говору крушевачког краја чује се *зейљев* и *браиљев* (*зейљево имање*; ово је све *браиљево*); придевски наставак *-љев* додат је, дакле, непосредно на основу именица *зей* и *браиљ*.

припадање кад је изведен од именице којом се именује одређено лице; а када се значење именице односи на било које лице или на сва лица с тим именом, припадност се претвара у означавање својства, врсте, квалитета. То је тако и код придева на *-овљев*. Њихово присвојно значење лепо потврђује напред наведени материјал. Придеви *брајтовљев*, *мужевљев* и *синовљев* у свим примерима значе да у сваком посебном случају нешто припада једном одређеном и познатом лицу означеном основном именицом, или се то тако може схватити из дате реченице; нпр. *брајтовљево* дете — „дете (његовог) брата, *мужевљев* укор — „укор (њеног) мужа“, *синовљев* избор — „избор који је учинио њен син“ итд. Посесивни однос је и у једином примеру за придев *кумовљев*, јер „неверство кумовљево“ стоји ту као и „неверство зетово“; а јасно је да овде неверство припада, у ширем смислу речи, з е т у као лицу које је одређено; другим речима, то лице „поседује“, има неверство као своје својство.

Међутим, придев на *-овљев* код именице *зей* у другом примеру („код *зейовљевијех* рођака“) не означава то; тачније речено, не означава само то. Они којима је извесно лице з е т „настојавају“ код његових рођака да са женом настави заједнички живот. Али је смисао исказа у томе да се такво „настојавање“ чини у свакој одговарајућој прилици. А тада оно што значи именица (= рођаци) више се односи на лице које је тиме уопштено него што му припада. У реченици: И пошто у свима напредним законодавствима такве *синовљеве* кривице зависе од очеве тужбе, то Никола није ни био узет на одговор (Ј. Ђ. А в а к у м о в и ћ, Стицај злочина, Београд 1883, 84) — придев *синовљев* са именицом коју одређује у стилизацији једног законског текста значи, пре свега, својство. Јер су кривице с и н о в а уопште учињене према родитељима такве да је тим сродственим односом одређена и њихова природа, на основу чега се и врши класификација престапа. Затим, у првом наведеном примеру за придев *зейовљев* оно што означава именица од које је тај придев начињен такође је узето уопштено, као љубав с в а к о г з е т а, тако да је то чини својственом, и она је таквих „квалитета“ да се, према констатацији онога који је то изнео, до ње „мало држи“. Придев *синовљев* у реченици: [бугарски „цар“] са *синовљевом* оданошћу слуша глас Светог Оца ... (П р а в д а 1917, Солун, 244/1) — више означава својство: та је оданост као

што је оданост сина; а она се опет представља као посебна по свим својим одликама, она је потпуна, искрена, постојана, дубока и сл. У оба примера за придев *јужсевљев* именица у основи (*јуж*) означава врсту животиња, и придев који је од ње изведен нема значење припадања, већ се њиме казује својство, „оно што је својствено читавој врсти“. У првом примеру се каже да историја „гмиже *јужсевљевим* ходом“, а то значи да се креће с п о р и м ходом јер је такав ход п у ж а као врсте; тим истим својством окарактерисана је и „господарска политика“ — у другом примеру.

Од осталих придева издвојио сам придев *друговљев*. Предмет који значи именица уз коју је употребљен (оловка) својина је једног лица, али неодређеног, ма којег од д р у г о в а. Тешко је извући које друго значење придева од именице *друг*. Ипак припадност је овде у исто време и знак узајамне присности, што се осећа као посебна нијанса у општој карактеристици предмета.

Навео сам све примере за придеве на *-овљев* кад они не значе припадање једном одређеном лицу. Њих неколико стоје овде према много већем броју примера где су ти придеви употребљени у свом основном, посесивном значењу. Могло би се онда рећи да се они најчешће и јављају у тој употреби. Професор Стевановић их је као такве и супротставио придевима *синовљи*, *мужевљи*, који све више казују врсту „онога од чега је придев направљен“; тако их и употребљавају многи наши писци.

Б. Милановић